

sa obmedzovali iba na opisovanie a klasifikáciu jednotlivých spoločenských javov. Poznatky, ku ktorým dochádzajú, sú povrchné, neodhaľujúce zákonitosti a preto nemožno ju ovládať dotýčnú skutočnosť. Zriekanie sa zovšeobecňovania a odhaľovania zákonitosti sa však rovná zriekaniu sa vedeckosti poznávania. A preto to robia mikrosociológia!

Nevedeckosť mikrosociológií, pravda, nevylučuje, aby na základe svojich „poznatkov“ dávali rady kapitalistom. Skúmajú napr. vzťahy ľudí vo výrobe, zisťujú určité povrchné súvislosti a radia, ako sa môžu „riešiť“ konflikty medzi robotníkmi a kapitalistami, ako sa môže zvýšiť intenzita práce a tým i produktivita práce a pod.

Proti táboru nevedeckých buržoáznych sociológií vystupovala hŕstka sociológov zo socialistického tábora na čele so sovietskymi sociológmi, prebojovávajúcimi vedeckú sociológiu marxizmu-leninizmu. Ako je známe, Marx a Engels pretvorili nevedeckú buržoáznu sociológiu na vedu o ľudskej spoločnosti. Vo svetle historicko-materialistického svetonáhľadu a metódy zmizla zdanlivosť metafyzičnosti a fetišizmu spoločenských javov a ukázala sa ich objektívna dialektičnosť a zákonitosť. V minulosti sa historický materializmus ako veda stotožňoval s vedou o ľudskej spoločnosti a často sa považoval a nazýval marxisticko-leninskou sociológiou. V posledných rokoch sa znovu rozvinula

diskusia o tejto otázke: je historický materializmus vedeckou sociológiou alebo je filozofiou a metódou a tedy dušou zvláštnej vedy o spoločnosti, ktorá sa má ešte len vytvoriť? Súdr. Francev, člen sovietskej delegácie na kongrese a rektor Akadémie spoločenských vied pri ÚV KSSS v Moskve, vo svojom diskusnom príspevku hovoril o tom, že sa v SSSR usilovne pracuje na vypracovaní osnov marxisticko-leninskej vedy o ľudskej spoločnosti. Toto vyhlásenie súdr. Franceva svedčí o tom, že spomenutá otázka je vyriešená v prospech vytvorenia zvláštnej vedeckej disciplíny, ktorá by skúmala zákonitosti „detailných“ spoločenských javov. Myslíme si, že vytvorenie takejto skutočne vedeckej, marxisticko-leninskej filozofie teoreticky zdôvodnenej vedeckej disciplíny o spoločnosti by bolo pre buržoáznu sociológiu smrteľnou ranou.

Najväčším ponaučením kongresu pre nás je skutočne to, aby sme si uvedomili potrebu sústavného skúmania spoločenských dôsledkov rýchleho budovania socializmu a komunizmu, takých „detailných“ spoločenských javov, ako sú dôsledky automatizácie, rozširovania sa kybernetiky, premeny rodiny atď., atď., atď. Marxisticko-leninské skúmanie týchto spoločenských „detailov“ by znamenalo veľkú pomoc praxi budovania socializmu a komunizmu. A práve o to ide.

L. Szántó

MEDZINÁRODNÉ SYMPÓZIUM ZNAK A SYSTÉM JAZYKA V ERFURTE

V dňoch 28. septembra až 2. októbra 1959 konalo sa v Erfurte, v Nemeckej demokratickej republike, za pomere veľkej zahraničnej účasti sympóziu o teoretických otázkach jazyka pod názvom *Zeichen und System der Sprache*. Prítomní boli predovšetkým jazykovedci z ľudovodemokratických štátov, Poľska, Maďarska, Rumunska, Bulharska a ČSR. Menšie delegácie vyslali z Číny, Kórey, Anglicka, Francúzska, Belgicka, Nemeckej spolkovej republiky, Rakúska a FNRJ. Sovietsky sväz bol zastúpený tromi delegátmi, menovite prof. J. M. Galkimovou-Fedorukovou, prof. N. Čemodanovom a prof. S. K. Šaumjanom, z USA bol prítomný prof. R. Jacobson. Najpočetnejšie bola, prirodzene, zastúpená Nemecká demokratická republika, ktorej všetky jazykovedné ústavy

sympóziu pripravili a úspešne riadili.

Sympóziu bolo pripravené viac mesiacov vopred. Prípravný výbor rozoslal predpokladaným účastníkom dotazníky o troch okruhoch problémov, konkrétne o probléme jazykového znaku (značky), o probléme analýzy jazykového prejavu a o otázke systému jazyka. Odpovede spracovali referenti sympózia, menovite doc. G. F. Meier z Lipska okruh problémov jazykového znaku, prof. K. Ammer z Halle problémy jazykovej analýzy a prof. E. Seidel z Berlína otázky jazykového systému. Referáty dostali účastníci sympózia tesne pred zasadáním. Sympóziu sa konalo v radnici mesta Erfurtu, bohatého na architektonické pamiatky a presláveného účinkovaním M. Luthera. Rokovanie prebiehalo v štyroch svetových

jazykoch bez prekladania, lebo organizátori predpokladali, že na jazykovednom sympóziu to nie je potrebné. Napriek tomu na časti účastníkov bolo badať únavu a aj v diskusiách bolo možné badať, že účastníci nemohli pohotovo nadviazať na predchádzajúce podnety. Treba si uvedomiť, že už sám program sympózia bol mimoriadne náročný a vyžadoval okrem dobrej prípravy aj napätú sústredenosť. Problémy znakovosti a systémovosti jazyka sú z tých najzložitejších problémov teoretického myslenia vôbec. Nemožno sa preto čudovať, že sympóziom nedosiahlo vo všetkých otázkach jednoznačné výsledky. Jeden z dôvodov neuspokojivého výsledku možno vidieť aj v tom, že na zasadanie neboli prizvaní špecialisti v logike, filozofii, psychológii a sociológii. Pravda, je nesporné i to, že filozofi starého typu (bez špecializácie), alebo logici najnovšieho typu (matematickí logici), ktorí nie sú zrastení s problémami všeobecnej jazykovedy a jazykovednej praxe, by špecialistom v jazykovede v diskusií iba prekážali. Z týchto dôvodov naprázdno vyznel príspevok nemeckého filozofa A. Kosinga, ktorý spolu s útokom na Carnapa a sémantickú filozofiu chcel odmietnuť aj znakovú teóriu i znakovú povahu jazyka. Podobne bez väčšej ozveny zostal príspevok fyziológa L. Pickenhaina, ktorý sa pokúšal robiť z oblasti neurofyziológie exkurzie do jazykovedy. Vznikal dojem, že Pickenhainovi nebolo ako špecialistovi metodologicky jasné, či chce jazykovedu podriaďiť neurofyziológii, alebo či chce len ilustrovať problémy jazykovedy zaujímavými faktami z fyziológie. Špecialisti v rozličných odboroch môžu byť niektorej príbuznej alebo susednej vednej oblasti osozní len vtedy, ak rešpektujú metodologický princíp vlastného predmetu každej disciplíny a zbavia sa „agresívnych“ pokusov o likvidáciu ich hraníc. Filozofi majú dôležitú úlohu pracovať okrem iného práve na vytváraní zdravého metodologického rešpektovania rozličných vedných oblastí navzájom, pretože filozofom prislúcha na základe ontologickej, gnozeologickej, logickej a svetonázorovej analýzy úloha vymedziť predmety vied, úloha oddeliť empirické fakty od falošných pojmových konštrukcií, úloha objavenia a preverenia metód skúmania týchto faktov a úloha zjednotenia špeciálnych poznatkov rozličnými metódami v jeden celostný prúd poznania, v jednotný nástroj ľud-

skej spoločnosti na pretváranie prírody a ľudskej spoločnosti samej.

Z Československa sa zúčastnilo sympózia 8 lingvistov a 1 filozof, a to akad. B. Havránek, K. Horálek, V. Skalička, P. Trost, F. Daneš, J. Bauer, J. Ružička, P. Ondrus a B. Valehrach. Takmer všetci sa aktívne zúčastnili diskusií. Celý materiál sympózia vyjde knižne a tak bude priležitosť zaoberať sa s ním podrobnejšie. Pre informáciu uvádzame výpočet problémov, diskutovaných v jednotlivých okruhoch:

Prvý okruh: Znakovosť jazyka: 1. *Čo rozumieme pod jazykovým znakom?* (ev., či je pojem znaku vôbec oprávnený): a) podstata znaku, jazykovo teoretická definícia znaku, b) špecifikum znaku oproti iným jazykovým jednotkám — napr. či fonéma je znakom, c) komunikatívna funkcia, pôsobenie znaku, d) ontogenetický a fylogenetický vývin znaku; 2. *Aký je vzťah medzi jazykovým znakom a skutočnosťou?* (otázky ľubovoľnosti, nemotivovanosti znakov, otázky dvojstránkovosti jazykového znaku, t. zn. otázky, či je znak jednotou jazykovej formy a významu, alebo či je znak iba sprostredkujúcou formou); 3. *Aký je vzťah medzi formou a obsahom v oblasti jazyka?* (otázka nahradenia kategórií formy a obsahu kategóriami prostriedku — účelu v lingvistickej teórii). Výsledkom diskusie bol záver, že jazyk má objektívne znakovú povahu. Pojem znaku má preto v teórii jazyka plnú oprávnenosť. Diskusia sa veľmi zaoberala otázkou vzťahu jazykovej formy a významu a otázkou, či význam je súčasťou znaku, ale nedospela ani k definícii významu ani k riešeniu bilaterálnosti znaku. B. Valehrach v zmysle modelu troch ontologicky odlišiteľných rovín znaku označil jazykový znak ako nástrojovú jednotu jazykovej formy a jazykového významu; pritom jazykový znak možno chápať ako systémovú jednotu formy a obsahu iba v rovine spoločenského vedomia. Jazykový znak v rovine skutočnosti mimo vedomia a v rovine toho, čo mienime v jazykovom označení komunikovať, t. zn. v rovine zobrazenia, označil diskutér ako čistú formu, ktorej čistý obsah tvorí primárna skutočnosť, resp. jej kauzálne vyvolaný obraz. Tieto obsahy nie sú významom jazykových znakov, nie sú teda jazykovednými kategóriami, ale tvoria predmet iných vied.

Treba si uvedomiť, že vzťahy samy o sebe nemajú formu a obsah, tak ako ani samy

o sebe neexistujú. Avšak veci, ktoré sú vo vzťahu, majú jednak *samy o sebe* dialektickú štruktúru obsahovej formy, jednak *spolu* tvoria systém (poriadok) obsahu a formy. Tak ako rozlišujeme rozličné druhy vzťahov, tak rozlišujeme rozličné systémy obsahov a foriem. Ako sme povedali, dialektické vzťahy (napr. kvantitatívne kvality) vytvárajú štruktúru (= skĺbenosť, dialektickú jednotu) obsahu a formy. Jednosmerné (kauzálné) vzťahy sú typické pre systémy *obrazové*. Konvencionálne vzťahy sú typické pre systémy *nástrojové*. Obraz i nástroj majú *samy o sebe* vlastnú štruktúrovanú obsahovú formu, ale obsah materiálu obrazu sa nekryje s obsahom, ktorý vzniká z kauzálneho vzťahu so zobrazeným. Forma obrazu nesie teda cudzí obsah, je formovaná nevlastným obsahom. Podobne môžeme ontologicky analyzovať pomocou kategórií formy a obsahu aj nástroje, no táto analýza nás neprivedie k odhaleniu *funkcie* nástroja, ktorá vzniká ako vzťah spoločenskej konvencie na určitom vývinovom štádiu danej spoločnosti. A znaky sú druhom nástrojov.

V dôsledku uvedeného možno hovoriť o „arbitrérnosti“ alebo „nemotivovanosti“ jazykového znaku vo všetkých troch ontologicky odlišných rovinách, pričom v rovine spoločenského vedomia možno hovoriť aj o zásadnej možnosti nemotivovanosti znaku ako jednoty signifianta a signifié.

Druhý okruh jazykovej analýzy obsahoval problémy: 1. Ako možno daný jazykový prejav analyzovať na jednotlivé elementy; 2. Aké vzťahy sú medzi jednotlivými elementami daného obsahu oznámenia? 3. Aké vzťahy sú medzi jednotlivými elementami daného jazykového prejavu? V okruhu otázok jazykovej analýzy tvorili jadro diskusie problémy čisto formálnej analýzy, vychádzajúcej od fonetiky, čo má veľký význam nielen z hľadiska analýzy systémovosti jazyka ale i praktický význam pri konštrukcii prekladových strojov. Pravda, bolo poznamenané, že prekladové stroje neriešia lingvistické problémy a pri ich konštrukcii musíme preto vykonať nielen formálnu ale i významovú analýzu systémov jazykov, ktoré má stroj spracovávať.

Tretí okruh otázok sympózia tvorili problémy jazykového systému. Kým prvý okruh otázok, otázky znakovosti, je v prvom rade

filozofický, kým otázky jazykovednej analýzy sú otázkami metodologickými, závislými od povahy predmetu jazykovedy, otázky systému jazyka sú najzákladnejším, kľúčovým problémom vedy o jazyku. Rovnako predbežné odpovede ako aj diskusia prišla takmer k jednomyselnému záveru, že jazykový systém nie je umelou konštrukciou, ale v jazyku objektívne existuje. Otázkou je iba ako tento systém, ktorý podlieha neprestajným zmenám, je hybridný a otvorený, objaviť. Otázka systémovosti jazyka je viazaná na otázku jazykovedných kategórií, bez ktorých jazykoveda ako špeciálna veda nemôže existovať. Preto predmetom diskusie bol rad čiastkových otázok: 1. Jestvuje jeden jednotný systém jazyka alebo čiastkové systémy, alebo je jazyk systém systémov? 2. Je jazykový systém otvoreným systémom, alebo — u čiastkových systémov — je rozličný stupeň otvorenosti? 3. Aký je vzťah medzi systémom a štruktúrou a ako sa vzťahujú k paradigmatickej a syntagmatickej rovine? 4. Ktoré jazykové kategórie možno pripustiť a v akom vzťahu sú jazykové kategórie a jazykový systém?

Z uvedeného prehľadu vidieť, že sympóziu si dalo za úlohu zvládnuť všetky základné teoretické problémy jazyka. Nebolo možno očakávať, že diskusia dospeje k jednoznačným záverom vo všetkých otázkach. Sympóziu malo za úlohu podnietiť teoretickú prácu v jazykovede predovšetkým v NDR a má byť iba prvým krokom k obnoveniu slávnych tradícií nemeckej jazykovedy. Vyslovujeme presvedčenie, že k tomu v NDR sú všetky predpoklady. Vo vedeckých ústavoch pracuje celý rad nadaných mladých ľudí pod skúseným vedením. Význam medzinárodného sympózia *Zeichen und System der Sprache* presahuje však nesporne i hranice NDR, pretože na ňom marxistickí jazykovedci po prvý raz všeobecne prijali tézu o znakovosti a systémovosti jazyka. Ak tento fakt hodnotíme z hľadiska teoretického zápasu okolo pojmu znakovosti jazyka, ktorý statočne viedla najmä J. M. Galčinová-Fedoruková a z hľadiska veľkého rozmachu teoretickej práce, ktorý sa okolo problému znakovosti a systémovosti v sovietskej lingvistike rozvinul v posledných rokoch, môžeme medzinárodné sympóziu v Erfurte hodnotiť ako medzník, ktorý uzat-

vára jedno obdobie teoretickej práce v marxistickej jazykovede. Vyslovujeme predpoklad, že centrálnym problémom materi-

stickej teórie jazyka sa odteraz stane mimoriadne zodpovedný problém vzťahu subjektu a objektu v teórii odrazu a znaku.

B. V.

K JUBILEU LENINOVHO MATERIALIZMU A EMPIRIOKRITICIZMU

Celé piate číslo vľahnjšieho ročníka časopisu Voprosy filosofiji je venované významnému jubileu — päťdesiatemu výročiu vyjdenia Leninovej knihy *Materializmus a empiriokriticizmus*. Popri redakčnom úvodníku je v čísle uverejnených 13 väčších statí od popredných sovietskych filozofov a vedcov, jedna stať od amerického autora a niekoľko bibliografických poznámok.

V úvodnej stati sa všestranne hodnotí význam tejto klasickej knihy marxistickej filozofie v dobe jej vyjdenia i v súčasnosti. Vyzdvihuje sa najmä úloha, ktorú kniha zohrala v obrane a rozvinutí filozofických základov marxizmu, v boji proti revizionizmu a najrôznejším odtienkom idealizmu. Osobitne sa zdôrazňuje leninské chápanie princípu straníckosti, ktorým musí byť preniknutá aj súčasná marxistická filozofia, veda i socialistické umenie.

Rozboru Leninovho riešenia gnozeologickej problematiky sú venované štúdie M. M. Rozentaľa a A. G. Jegorova. V štúdiu *Velký prinos do marxistickej teórie poznania* sa M. M. Rozentaľ zaoberá najmä Leninovou kritikou pozitívizmu a ukazuje, že Leninove myšlienky neustratili na aktuálnosti ani v súčasnom boji proti pozitívizmu, ktorý sa bezúspešne pokúšajú brať do ochrany revizionisti. „Zásluha Materializmu a empiriokriticizmu spočíva práve v tom,“ píše, „že toto dielo ukázalo, že nejstávajú ‚prechodné formy‘ medzi idealizmom a materializmom a zbavilo pozitívizmus aureoly akéhosi ‚zvláštneho‘ systému, odlišujúceho sa od idealizmu.“ Dôsledky, aké z leninského chápania gnozeológie plynú pre oblasť estetiky, rozoberá v štúdiu *Leninská teória odrazu a súčasný revizionizmus v estetike* A. G. Jegorov. Podrobuje v nej kritike najmä niektoré názory revizionistov G. Lukácsa, I. Vidmara a R. Zimanda. Konfrontujú ich s Leninovými myšlienkami, odhaľuje ich subjektivistický, revizionistický charakter. Problematike estetiky a umenia vo svetle Leninovho Materializmu a empiriokriticizmu je venovaná tiež stať V. S. Kernenova *Leninská*

kritika marxizmu a kríza súčasného buržoázneho umenia.

Ďalšie state jubilejného čísla Voprosy filosofiji sú venované niektorým špeciálnym aspektom Leninovho Materializmu a empiriokriticizmu. V štúdiu *Ateistický význam knihy V. I. Lenina* rozoberá autor S. V. Jurovskij otázku kritiky náboženstva a mysticizmu, obsiahnutej v Leninovom diele. Citujúci akademika S. I. Vavilova, autor hovorí, že ľudské myslenie je tejto Leninovej knihe zaviazané za to, že „do hmly idealizmu, mysticizmu, bohohľadačstva tej doby sa rozhodne vreczal ostrý, svetlý lúč leninskej materialistickej kritiky.“ Ďalej tu nájdeme stať akad. V. G. Fesenkova *Principiálne výdobytky súčasnej astronómie*, článok člena korešpondenta Akadémie vied SSSR N. M. Sisakjana *Leninove idey nachádzajú potvrdenie vo výsledkoch súčasnej biochémie*, článok členky Akadémie lekárskeho vied SSSR O. B. Lepěšinskej *Idey Lenina sú nesmrteľné a iné*.

Do jubilejného čísla prispel aj americký marxistický teoretik Harry Wells. V štúdiu *Materializmus a empiriokriticizmus V. I. Lenina a boj s americkým pragmatizmom* sa zaoberá nielen významom knihy pri odhaľovaní idealistického charakteru pragmatizmu a jeho kritike, ale podáva tiež stručný historický náčrt osudov tejto knihy v USA. Zo štúdia Leninovej práce — píše H. Wells — vyvodili americkí marxisti pre seba ponaučenie, že revízia dialektického materializmu môže priviesť jedne k idealizmu, môže slúžiť jedine záujmom buržoázie, obskurantizmu a fideizmu.

Jubilejné číslo Voprosov filosofiji, ktoré okrem spomenutých obsahuje rad ďalších statí a článkov o Leninovom *Materializme a empiriokriticizme*, je cenným príspevkom k poznaniu veľkého historického významu tejto Leninovej knihy i k štúdiu jej aktuálneho dosahu v boji proti súčasným pokusom o revíziu filozofických základov marxizmu.